

Az „objektív szociológia” visszavonása, az „epifenomenok” és az „anyag- csere-rendszerek”.

— Viszonzvász Somló Bódognak. —

Kedves barátom!

Nagyon köszönöm a tiszteletet, amelyben avval rész-
sítettél, hogy múltkori nyílt leveletem*) szíves figyel-
medre méltattad. Talán nem tévedek, ha fölteszem, hogy
téged is, e folyóirat olvasóközönségét is valameny-
nyire érdekli, hogy mily benyomást tett rám válaszod.**)
Megmondom. Azt, hogy az „objektív szociológiát”
teljesen visszavonod, elejtéd. Részben kifejezetten,
részben implicate. Nézzük először az utóbbit.

Te harmadik kérdésemre nyilatkozol. Elmondod, hogy a te
szociológiád megalkotása után is úgy fognak a szociológusok tár-
sadmalmi átalakulásokat létrehozni, hogy a társadalmat alkotó
emberek érdekeire appellálnak, velők ismereteket közölnek, ezen
érdekektől és ezen ismeretektől elvárván, hogy az embereket oly
cselekedetekre fogják vinni, amelyekben éppen a társadalom átala-
kítása áll. Ámde

* L. a *Husadik Század* f. é. februári füzetét. Szerk.

** L. a *Husadik Század* f. é. márc. füzetét. Szerk.

ez az eljárás logikai kényszerűséggel a következő elméleti szociológiai tételt foglalja magában: Erdekek és ismeretek (a célszerűségi belátás) befolyásolják a társadalmi alakot,

aminthogy

minden gyakorlati eljárás, amely egy eredményt egy tényező segélyével remél elérni, azt az elméleti tudományos tételt foglalja magában, hogy az a tényező befolyásolja ezt az eredményt.

Vagyis nem-objektív, pszihikus tényezőket ismersz el, pszihoszociális összefüggéseket állapítasz meg, feladod a tisztán objektív tudományt.

E logikai kényszerűség alól nincs menekvésed. Te ugyan azt mondod (amire később még bővebben rátérek), hogy te csak az ezeket a pszihikus állapotokat kísérő anyagi állapotokat ismered el tényezőknak, mert a pszihikus állapotok neked csak epifenomenonok. De ezt csak mondod; rosszul írod le avval saját meggyőződésedet. Ha igazárt azt tartanád, hogy „nem az örvendetesebb állapot vágya határozza meg a cselekvést”, hogy várhatnál hatást ama rábeszéléstől? Talán azt veted ellen, hogy te a lelki állapotoktól csak azért vársz eredményt, mert azokkal anyagi tények vannak törvényszerűen összekötve. Ez azonban egészen mellékes; így vagy úgy, azok neked is határozók. Te igenis a pszihoszociális összefüggésekre alapítod a politikai cselekvést; azoknak egy egész tudományát vallód evvel; úgy operálsz például, hogy fölteszed, hogy ez az érdek nagyobb mint amaz, embereid ezt és ezt tudják, azt és azt még nem, ez és ez az ismeret ezt, amaz azt a hatást fogja gyakorolni stb., az anyagi összefüggésekről pedig nem tudsz semmit, azok csupán tiszteletbeli állásokat töltenek be nálad. Ez pedig fő védekezési módod a fentebbi logikai kényszerűség ellen. De alkalmazol más három védekezési módot is; nézzük ezeket: egyik sem segít rajtad véleményem szerint.

Az első a következő. Arra utalsz, hogy az orvos is rábeszéli betegét egy gyógykezelésre, de ennek folytán, úgy mondod, az orvosi tudomány még sem válik pszihologikus tudománnyá. És ebből azt következteted, hogy a szociológia sem lesz azzá annak folytán, hogy az intézményeket az érdekekre való hivatkozás, ismeretek terjesztése és ily módon való szervezkedés által befolyásoljuk. Érvelésed első fele helyes; az orvoslás a munkamegosztás, az egymásra hatás, összeműködés szociálpszichológiáját,

pszichoszociológiáját a szociológiától veszi kölcsön, azt igazán nem számítjuk hozzá. De ugyanebből az okból azt igenis a szociológiához számítjuk, és az pszihologikussá teszi a szociológiát. Valahová csak kell ennek a tannak tartoznia. Hová tartozik, ha nem a szociológiához?

Másik védekezésed a következő:

Úgy tünteted fel a dolgot, mintha az egyedüli tudományos ismeret, amelyen egy eredménynek egy cselekvéssel való elérése nyugszik, az lenne, hogy: az az eredmény kell, az az eredmény jó. Azt monddod:

„Tisztán materiális összefüggések alapján megállapíthatom, hogy egy konkrét esetben egy vakbél-operációt kell alkalmazni vagy a halál áll be.”

Azután így folytatod:

„Hogy eredményes politikai akció rendszerint lehetetlen, ha másokat céljainknak meg nem nyerünk, igaz. Eredményes gyógyítás is rendszerint lehetetlen, ha másokat céljainknak meg nem nyerünk. Itt csak arról van szó, hogy nem lehet pszichológiai alapon megállapítani, hogy mire kelljen másokat megnyerni. Se a szociológiában, se más tudományban. Hogy az embereket mire kell megnyerni, mire kell másokkal szervezkedni, azt objektív alapokon kell megállapítani. Csak ennyit követel az objektív szociológia.*

Ámde ez kissé csonka előadása a tényeknek; hiszen ép így mondhatnád, hogy egy hídépítés csak azon a műszaki ismereten alapszik, hogy: ha nincs híd, nem lehet a folyón átmenni. Azon az ismereten, hogy: híd „kell”. A vakbél megoperálásához az az ismeret is szükséges, hogy a vakbél egy aránylag puha anyagból áll és egy ollófajta eszköznek enged. A főrendiházat nem ollóval törölöm el és az egyházat az államtól nem ollóval választom el, hanem az által, hogy pl. a kereskedőosztályt felvilágosítom, hogy amíg főrendiház és állami egyház áll fenn, nem lesz a kereskedelemre előnyös vámrendszer vagy sűrű fogyasztó népesség stb. Ezt az érdeket és ezt az ismeretet szegem neki a főrendiházat és az állami egyházat még föntartó agyvelőszöveteknek. Még világosabb lenne előadásod csalfasága, ha nem egy olyan aránylag egyszerű orvosi beavatkozást hoztál volna föl, amilyen egy műtét, hanem egy szérumboltást, vagy egy táplálkozási folyamat elősegítését egy inger segítségével stb. Valóban meglepett, hogy a polémia hevében egyszerre milyen csekély területűvé zsugorodott előadásodban a szociológia. Targyául csak a társadalmi alak, az intézmények

* A ritkítás tőlem származik.

következményeit hagyta meg, föltételeit eltüntette. Mit mond majd ehhez Méray, aki (hasonlóan mint különben az összes szociológusok) könyvének legnagyobb részét annak előadására fordítja, hogy mily okok folytán történtek és fognak történni a társadalmi átalakulások a görögöktől kezdve a jövő szocialisztikus társadalom berendezéséig? Az azonban igaz, hogy az ő okai is kizárólag pszihikusak (amint majd egyszer ki fogom mutatni), és ennyiben is érdekettek, hogy az intézmények okait kifejező összefüggéseket eltüntessék. A pszichológia és szociológia (szerintetek) bűnös frigyéből származó, (szerintetek) törvénytelen gyermeket, a *corpus delicti*-t tüzzel-vassal el kell tennetek láb alól.

De nézd, evvel mennyire ellentétbe jutottál magaddal. Hisz egész vitánkat az idézte elő, hogy a pszihikus tényeket az intézmények okai köréből hagyta ki, hogy azt állította, hogy nem az akarat és nem az okosság határozza meg az intézményeket. Most pedig az okok kérdését egészen kihagyod a szociológiából és a szociológia objektivitását csak abban látod, hogy az intézmények jó vagy rossz következményeit nem ismerjük fel pszichológiai alapon. Ha mindjárt ezt az álláspontot foglaltad volna el, vitánk el sem kezdődött volna. Mert bár az a tétel, hogy az intézmények következményeit tisztán objektív módon ismerhetjük fel, szintén nem áll meg, e jelentőség nélküli tétel megcáfolására nem fogtam volna tollat.

De talán azt mondd: a rábeszélés alapjait szolgáló ismeretek közül is tulajdonképpen annak az ismerete a lényeges, az érdekes, hogy milyen intézmények vezetnek jóra, hogy tehát mire kell rábeszélnem. Talán azt mondd: az a tétel, hogy az emberek szükségleteiket ki akarják elégíteni, üres, általános tétel, a melyet egészen figyelmen kívül lehet hagyni. Ámde ez nagyon helytelen beszéd lenne. Ez a tétel — a materialisztikus történelmi felfogás vagy, jobban mondva, a belátásos iskola e tana — felülmúlhatlan fontosságú. Az detronizálta az ilyen régebbi szociológiai elveket, hogy például: a paraszt föltétlenül ragaszkodik hazájához, a középosztály liberális, a népeknek sajtáságos szellemük van stb. Az fosztja meg általános érvényüktől az olyan objektív, statisztikai alapokon álló szociológiai tételeket is, mint hogy: a falusi nép a városba gravitál, a búzának nincs egységes világára stb. Az általánosság, üresség és köznapiság fényoldala ennek az elvnek, ez mutatja magas rangját; ő ugyanolyan mint az az elv, hogy minden gép „megindul” és csak akkor indul meg, ha negatív netto-munka van, hogy bármilyen berendezés

mellett a nehézség akkor hat, ha netto-esés van, ha — hogy úgy mondjam — fizikai „érdek” forog fenn az erő irányában. Ezt a tételt (vagy annak esetleg megtalálható fiziológiai egyenértékűjét) kihagyni a szociológiából és rajta kívül való, folyton kivételeket szenvedő összefüggésekkel megelégedni annyi lenne, mint a munkaélet kihagyni a bonyolódottabb gépek és az élő szervezetek felfogásából: tudományos képtelenség.

Mellesleg megjegyzem, hogy a társadalmi berendezések következményeit, azok jó vagy rossz voltát megállapítani nem kizárólag a szociológiának a feladata, hanem más tudományoké is; a szociológia csupán az összeműködési elem jóságát bírálja meg. Így például a kötelező himlőoltás tekintetében az orvosi tudomány állapítja meg, vajjon a beoltás jó-e, a szociológia pedig, vajjon jó-e a kényszer.

Harmadik védekezési módod a következő példában foglaltatik:

„Egy járvány mibenlétét megállapíthatom bakteriológiai alapon. Ezekből az objektív ismeretekből folyik az elhárítás módjainak az ismerete. Ugyanígy lesz az objektív szociológiával.”

Itt tehát már nem a következmények ismerete szerepel mint a cselekvés elméleti alapja, hanem a „mibenlét” ismerete. Ámde a járvány mibenlétének ismeretéből az elhárítás módjainak az ismerete még nem folyik. Az utóbbi egy egész külön ismeret: a járvány feltételeinek ismerete, és így lesz a szociológiával is.

Szóval nincs menekvés, nincs!

Aki azt mondja, hogy agitációval, belátás fölkeltésével hozzá lehet járulni a társadalom átalakulásához, az implicite föladja az objektív szociológiát.*)

*) Válaszol egy másik pontjára, amelyet a föntebbivel együtt tárgyalysz, itt a vonal alatt felelek, mert e tárgy nem olyan jelentős. En nem állítottam, hogy objektív elméleti szociológia nem lehetséges azért, mert az emberek politikai cselekvésének egy részét, úgy látszik, annak a meggyőződésnek kell vezetnie, hogy e cselekvés jólérzésüket vagy a másokét növelni fogja. En csupán azt állítottam, hogy az említett okból a szociológusok gyakorlati működésükben, a politikában nem „tartózkodhatnak rendszeresen minden pszichológizálástól” (hiszen azt mondom: „e nehézség azt jelentené, hogy a pszichológia cselekvéseink alapjai közül teljesen ki nem küszöbölhető” továbbá azt mondom, hogy a politikán kezdem aggodalmaimat) és hogy az említett okból „egy objektív tudomány felismert törvényei” nem „vezethetik a társadalmat az akaratok helyett”. Ezeket pedig válaszodban megengeded.

De most igenis hozzáteszem, hogy ama felhozta tény azt is kizárja, hogy az elméleti szociológiának pszichológiai elemei ne legyenek. A kémia ment maradhat lélektani elemektől annak ellenére, hogy az emberek egy fölt-

Nézzük most, hogy hol adod föl kifejezetten az objektív szociológiát. Ott, ahol 5-ik kérdésemre felelsz.

E kérdésem így hangzott:

„Az a szociális tény, hogy az emberek beszélnek, közös nyelvet fejlesztenek, egymástól nyelvet tanulnak, amely körülbelül az összes többi szociális tény föltétele, szintén minden pszichológia kiküszöbölésével kívánod-e a jövő tudományában előadatni?”

E kérdésre, ha az objektív szociológiát fenn akarod tartani, határozott, hangos igennel kellett volna válaszolnod. De ez a bátorságod nem volt meg, és ez dicséretedre válik. Érezted, hogy a nyelvtanulásnak olyan előadása, mely elhallgatja azt, hogy a gyermek asztalt lát, mikor az asztal szót hallja, és az asztal szót hallja, mikor asztalt lát, mely továbbá elhallgatja, hogy a gyermek fölteszi, hogy anyja, aki ama szót kiejti, szintén látja az asztalt, mégis csak elhallgatná a lényeges tényeket, és tiszta fiziológiájával mégis csak ahhoz az adomabeli emberhez hasonlítana, aki jobb kezével a nyaka mögött vakarja meg a bal fülét. Bizonyára érezted továbbá, hogy ha csak fiziológiailag adnók elő a nyelvtanulást, nem értethetnők meg a pszichoszociális szervezkedést, az érdekekre, ismeretekre való hivatkozást. Ezért így válaszolsz:

„A nyelvképződés törvényeit kiteszik részben fiziológiai, részben társadalom-fizikai folyamatok, amely folyamatokat kísérnek részben egyéni, részben szociális öntudati jelenségek mint epifenomenek.”

Keservesen esik tehát neked a vallomás, nagyon a végire halasztod feleletednek, de szembeesítve ez újabb pszichoszociologikus törvénytelen gyermekkel, azt mégis el kell ismerned. „Mint epifenomenek!” E kicsinyítéssel eszembe juttatod az egykori leányasszonyt, aki bevallotta, hogy volt gyermeke, „de nagyon kicsi”. Vagy eszembe juttatod a herceget, aki még akkor is koldus jött-mentnek szidja kívánatlan polgári menyét, mikor már a családban van. *Tant pis pour vous*, ha ilyen koldus epifenomenokkal kell objektív szociológiád kék vérét összevegyítened.

tisztítószert azért készítenek, mert egy jövő örvendetes állapotot várnak e készítőstől. Maradhat azért, mert a kémia nemcsak folttisztító szerekkel foglalkozik, hanem olyan anyagokkal is, sőt főleg olyanokkal, amelyeket nem emberek készítenek, hanem az eszmélet nélkülinek tekintett természet. Ha lenne egy tudomány, amely kizárólag a folttisztító szerek előállításának okait adná elő, és pedig teljességökben, annak az okok közé kellene foglalnia az emberek ama pszichologizálását is. A szociológia tárgyai, hogy úgy mondjam, épen a folttisztító szerek; a szociológia emberi készítmények okait, az emberi politika eredményeit adja elő. Ha a politika pszichologizálást foglal magában, ugyanazt kell az okok közt említenie az elméleti szociológiának is.

Pedig e frigy folytán az összes későbbi Társadalmi-Együttműködés-gyermekekben benne van a pszichológiai vér.

„Epifenomenek!” Evvel áttérek a főkifogásra, amelyet a pszicho-szociológia ellen emelsz. (Mert bár elejtetted a boszorkánnyal való analógiát — legalább e protestációmra nem felelsz — és bár magad mélyen benne vagy a pszichológikus szociológiában, ezt még mindig tudománytalannak szidod.) Szerinted az azért tudománytalan, mert az eszméleti állapotok „passzív epifenomenonok”, amint azt Le Dantec „gyönyörű kis könyvében” kifejti, ahol egyszersmind azt is megállapítja, hogy „az öntudati kísérő jelenségek tanulmányozása teljesen haszonnélküli az élet jelenségeinek kutatásánál”.

Nemszóllok arról, hogy Le Dantec nem bizonyítja be, hogy a pszihikus tények inaktívak, hogy az élet materiális törvényszerűsége teljes, aminthogy azt ma nem mutathatja ki senki, mert az föltenné a fiziológia tényeinek maradék nélküli visszavezetését fizikai és kémiai tényekre, ettől pedig jaj de távol vagyunk. Nem szólok arról, hogy abban a tételben, hogy a pszihikus tények (ha egyszer már fizikailag determináltuk az eredményt) inaktív epifenomenonok, nincs semmi új, mert hisz a pszihofiziológiai paralélizmust mint igen valószínűt, mint „munkahipotézis”-t fölteszi a legtöbb pszihofiziológus. (Mellesleg nekem is minden könyvem ezen az alapon áll.) Nem szólok arról, hogy ugyanoly joggal lehetne az anyagi kísérőket a pszihikus tények passzív epifenomenonjainak mondani, mert ha pszihikus tényekkel determináljuk a történést, akkor az objektív tényekkel való determinációnak sem jut többé hely. Nem szólok végre arról, hogy Le Dantec-nek nincs igaza, mikor azt mondja, hogy az eszméleti tények tanulmányozásának nincs haszna az élet jelenségeinek kutatásánál. Ezer tényt tudnék ez ellen felhozni, megelégszem egy igen egyszerűvel. Ha egy méreg eszméletemet megzavarja, ebből azt fogom következtetni, hogy az az idegrendszerre hat. Minderről, ismétlem, nem szólok. Csak egyet mondok:

Nem áll, egészen önkényes, alaptalan, sőt helytelen elv, hogy epifenomenonokat a tudományban határozókul felhasználni nem szabad.

Igazán kíváncsi vagyok, honnan veszed az ellenkező nézetet. Le Dantec egy inaktív epifenomenon példájául a följegyzéseket említi, amelyeket egy gép maga végez működésével párhuzamosan. Ámde miért ne szabadna ezeket határozókul felhasználni? Épen úgy miért ne szabadna a szociális tények határozóiul az

eszméleti állapotokat felhasználni, amelyekben a testi változások megnyilatkoznak? Hiszen magának Le Dantec-nek is csak a törvényszerűség alatt nem álló természetfölötti tényezők föltevése ellen van kifogása. Ő nem vallja azt, hogy „a biológiai indeterminizmus nyelvén” beszélünk, ha pszihikusan determináljuk a cselekvényeket; ellenkezőleg, a pszihofizikai parallelizmus elve alapján a biológiai determinizmus követeli a pszihikus determinációt is.

Minden mérőeszköz kinyilvánítása epifenomenon. A mikroskópium képe epifenomenon. Epifenomenonabb epifenomenon nincs, mint egy csavarodó mérleg szögelhajlásának tükörvetítése, mégis határozónak használja a tudomány. Használja, mert e nagyobb ívű elhajlást jobban bírja látni és mérni, mint az eredeti kisebb ívűt. A szociológia pedig a pszihikus „epifenomenon”-okat egyenesen kénytelen használni, mert az idegrendszerbeli meghatározókat nem ismerjük.

Igaz, te, úgy látszik, abban a meggyőződésben vagy, hogy sem pszihológiát, sem fiziológiát nem kell tudnunk, hogy a társadalmi cselekvéseket meghatározzuk. Kifejted, hogy az idegrendszerre is okok hatnak (ezek közt más emberek*), hogy ezeknek az okoknak hatását is ismernünk kell, és azután így fejezed be ezt a gondolatmenetet:

„Ha ezeket az okokat tudom, vagyis tudom, hogy mikor mit kell akarni az embereknek, akkor megvan az objektív szociológia, akkor kihagyhatom egészen az akarat kísérő jelenségét, sőt még az állandó idegfiziológiai közvetítést is és egyenesen az emberközi materiális folyamatokkal hozom kapcsolatba a megmagyarázandó társadalmi tüneményt.”

Ezt az okoskodást nem akarom úgy érteni, hogy: pszihológia vagy fiziológia segélyével állapítjuk meg azoknak az okoknak hatását, és azután kihagyjuk a pszihológiát és fiziológiát, mert ez *úgy-e* nem jelentene semmit vitánkban. Értem tehát úgy, hogy nézeted szerint minden pszihológiai és fiziológiai ismeret nélkül legközvetlenebb indukció, például statisztika segélyével jutnánk amaz okok hatásának az ismeretére. Ám e tan ellen három ellenvetésem van:

Először. Aligha jutunk így csak egy ismerethez is. Nézzünk csak kettőt azok közül az ismeretek közül, amelyeket látszólag ilyen úton nyertek: a gabonaárak hatását a házassá-

*) Igazán nem értem, miért adod elő ezt a tényt oly terjedelmesen. Hiszen azt sem én, sem senki sem állította, hogy egy elszigetelt ember pszihológiájában benne foglaltatnának a pszihoszociális tények. Még kevésbé tagadta valaki általában azt, hogy a pszihére is okok hatnak.

gokra és az évszakok hatását az öngyilkosságokra vagy bűntettekre. Miért jut eszünkbe ép ezt az összeköttetést figyelemmel kísérni és nem a házasságoknak stb. összeköttetését a folyóvizek esésével az illető területen? Csakis a mindennapi tapasztalatokból levont pszichológiai és fiziológiai ismeretek visznek bennünket erre. Pszichológia és fiziológia nélkül nem is sejtenők, merre keressük az okokat. Tedd a szívedre a kezedet, és mondd meg: mi visz téged arra, hogy oly bizalommal „a társadalmi anyagcserefolyamatokban” és nem a szelek járásában keresd az intézmények okait, ha nem az emberről mint szükségleteit kielégíteni akaróról való pszihikus ismereteid? Méray okai is — már mondtam — mind pszihikusak.

Másodszor. Pszichológiai és fiziológiai általános tételek nélkül, pusztá speciális indukciók mellett nagyon kevésbé tudjuk, hogy új ismeretek folytán milyen új társadalmi alakulásokat várjunk, a fejlődést nagyon kevésbé tudjuk előremondani, sőt egyenesen tévedésekre vagyunk hajlandók. Például az eddigi statisztikai adatok folytán a házasságok csekély számát még akkor is várom magas gabonaárak esetén, amikor új érlelmi szerek támadtak, amelyek a gabonát pótolják stb. Pszichológiai ismeretek nélküli indukció mellett azt kellene hinned, hogy a forgalom akkor is nemzetközi vasúti egyezményekre fogja vinni az államokat, amikor már tökéletesen föl lesz fedezve a légi közlekedés.

Harmadszor. Az így nyert ismeretek ugyan lehetővé teszik, hogy az elvárt jövőhöz alkalmazkodjunk, de igen kevésbé azt, hogy a jövőt változtassuk, irányítsuk. Mert ez, mint már láttuk, főleg pszichológián alapuló rábeszélés, szervezkedés folytán lehetséges, ezt pedig az okok köréből kizártuk. Vagyis evvel az objektív tudománnyal odajutunk, hogy az elmélet más tényezőkkel ismertet meg bennünket, mint amelyeket a politikában felhasználunk. Mellesleg megjegyzem, hogy a most bírált okoskodásban megint az intézmények és társadalmi alakulatok okainak ismeretét állítod oda a szociológia egyik tárgyául, míg főntebb csak a következményeik ismeretét mondtad ilyennek, illetve azt, hogy „az embereket mire kell megnyerni, mire kell szervezkedni”.

E kritikus megjegyzések után szükségtelennek tartom, hogy a további alkalmazásokat, amelyeket az epifenomenokra, továbbá az objektív kutatási módszerre vonatkozó elveidből levonsz, vizsgáljam. Olyan nyilvánvalóan helytelen állításokkal, hogy „a tár-

sadalom objektív folyamataitól függ, hogy mit tartunk okosságnak”, kár lenne hosszasan foglalkozni. Világos, hogy a társadalom objektív folyamatainak nem következménye, hanem alapja az a meggyőződés, hogy: okosság a szükségleteket kielégíteni és e cél eszközeit is akarni; világos, hogy az okosság és a tudomány alapvető tételei függetlenek a társadalmi állapottól; világos, hogy úgy az elméleti, mint a gyakorlati gondolkodás alapvető törvényei közösek az emberekre és olyan eszmélő lényekre nézve, amelyek nem is élnek társaságban. Csak annyi igaz, hogy a fennálló társadalom is befolyással van arra, hogy mit tartunk okosságnak és hogy mivel foglalkozik gondolkodásunk; de ez nem érv a pszichoszociológia ellen, mert a fennálló társadalmat is végső sorban azok az eredeti pszichikus tényezők hozták létre. A társadalmi objektív folyamatok és az okosság közötti összefüggésben ők a legmélyebb meghatározók.

Ha a fennálló társadalom objektív folyamataitól függene, hogy mit tartunk okosságnak (a mi mögött az a hátsó gondolat van, hogy a létezőt tartjuk okosnak), akkor rábeszélés, az alapszükségletekre, az okosságra való hivatkozás, ismeretek terjesztése a fennálló társadalmat sohasem lenne képes átalakítani.

Ha a társadalmi állapottól független okosság nincs, akkor minden ismeret „ideológia”. Akkor a történelmi materializmus is az és megölnöje önmagának.

És evvel voltaképp egész érveléseden végig mentem, kivéve azt, amit a 7. ponthoz, a pénzre mint mértékre nézve mondasz. Erre vonatkozólag röviden három dolgot jegyzek meg. Először. Épen az teszi a pénzt jó mértékké, hogy az emberek érdekeinek különbözőségét mutatja meg. Hát talán olyan mérték kell, amely azt mutatja, hogy az emberek érdeklődéseik tárgyaira nézve egyenlők? Másodsor. Ha a pénz nem jó mérték, és ha az érdek nem mérhető meg, ugyan mivel operál egy Méray-féle anyagcsere-szociológia, amely folyton értékekről beszél? Harmadsor. A fizika mértékeinek határozatlan jellege tekintetében ismételve a természettudósokhoz utasítlak.

* * *

És most áttérek Méray érdemeinek a kérdésére. Szerinted „az eddigi társadalomtudomány nem tudja megmondani, hogy mi a társadalom”. Az egyik ezt, a másik azt nevezi

társadalomnak. Méray mutatta meg, hogy mi a társadalom, mi a szociológia materiális szubsztrátuma.

Bocsánat, ez nem így van. Az „eddigi” szociológusok is a társadalomnak egy igen határozott fogalmát ismerik. Szerintök egy társadalom addig terjed, ameddig az összeműködés. Sőt ez egyenesen egy „materiális (vagy legalább is objektív) szubsztrátum”. Azt is mind tudják” és mondják, hogy az összeműködés egyik neme az anyagi javak cseréje. Annak igen nagy befolyást is tulajdonítanak az intézményekre; főleg a forgalom terjedelméből magyarázzák például az államok terjedelmét, működésük tárgykörét, hatalmát. Természetesen többnyire úgy, hogy az emberek felismerik, belátják, hogy e forgalom csak ezek mellett az intézmények mellett lehetséges; aminthogy e forgalomra is termelési és egyéb ismereteik és végső sorban szükségleteik viszik őket. Hogy az „eddigi” szociológusok nem kizárólag az „anyagcserében” találják a társadalmat, hanem például a kölcsönös védelemben, ismeretek kölcsönös kicserélésében, cselekvések összetételében és kicserélésében is, az igen jó okból származik: az ő felfogásuk szerint ezek lényegükben egyik az anyagi javak cseréjében álló összeműködéssel, ugyanazok a törvényeik vannak. A tanító, a pap, az énekes sem ad anyagért anyagot, de szerintük működése mégis beletartozik a társadalom életébe. Voltaképen Méray sem szorítja a társadalmat pusztán „anyagcseré”-re; ő is belefoglalja az ilyeneket a társadalomba, belefoglalja például a védelmet, amelyet a katonaság a többinek nyújt és amelyért cserébe anyagi javakat kap. A munkás és a tőkés közt sincs „anyagcsere”, hanem munka cseréje anyagért vagy megmunkált anyagért és a munkás és tőkés összeműködését Méray mégis belefoglalja a társadalom életfolyamataiba. Méray maga tehát hűtlen lett saját meghatározásához. És Méray azt sem mondhatja, hogy mindezek fölteszik az „anyagcserét”, annak csak epizódjai. Mert mind-e működések teljesítése kölcsönösen vagy anyagi fizetése lehetséges „anyagcserét” nem űző gazdaság mellett is, és elő is fordul.

Méray meghatározása a társadalomról rossz, mert szűk.

Az azonban új dolog, hogy Méray az emberi társadalmon kívül egyéb „anyagcsere-rendszerek”-et ismer: a többsejtű lényt, a sejtet és a molekulát. Te elfogadod e tant és nagy fölfedezés-ként ünnepeled.

Nézzük az „anyagcsere-rendszerek” közül először az elsőt. Méray szerint a többsejtű lény sejtjei egymással anyagokat cserélnek, ebből állanak életfolyamai.

„Die Zellen produzieren Wertstoffe und der Stoffumsatz zwischen Zellen, die miteinander im Stoffwechsel stehen, ist ein Wertumsatz.

„Übergibt die eine Zelle einer anderen ihren Stoff, so muss sie von dieser den gleichen Wert erhalten . . .

. . . „so mussten folglich jene Zellen zu Grunde gehen, die dem Zusammenleben keinen Wertstoff bieten konnten.

„Denn wo zwei Zellen miteinander in einen Umsatz an Wertstoffen traten und die eine Zelle an Werten mehr übernahm, als den Gleichwert ihrer Produkte, so entzog sie damit die Fähigkeit der anderen Zelle, ihre Funktion zu., regenerieren . . .

„Das ist die Organisation des Zusammenhanges des physiologischen Körpers”.*)

Nos az én szerény ismereteim szerint, amelyek, megengedem, lehetnek tévesek, a fiziológia semmit sem tud arról, hogy egy ily a sejtek közötti anyagcsere lenne a többsejtű lény életének alapszékémája.

Felkérlek téged, felkérem Mérayt, adjátok valami bizonyosságát ennek az állításnak. Mert ha nem tudtok e kívánalomnak megfelelni, úgy ez vakmerő koholmány.

És ha most nem tudtok e követelésnek megfelelni, nem tudom azt sem hinni, hogy a fiziológia további fejlődésében igazolni fogja tanotokat mint egy lángeszű sejtelmet. Mert, úgy látszik nekem, nem csak bebizonyítva nincs, de egyenesen ellenkezik az ismert tényekkel, hogy minden sejt, például a szem vagy a haj sejtjei, anyagot termeljen más sejtek számára és különösen azok számára, amelyektől ő anyagot kap. Amint a társadalomban nem minden embernek hivatása, hogy anyagot termeljen más emberek számára, úgy a többsejtű lényben sem minden sejtnek hivatása, hogy anyagot termeljen más sejtek számára. Némely szervek anyagot termelnek mások számára, de e mások közül a legtöbben más hasznos működéseket végeznek, de nem termelnek anyagot mások számára. Én úgy sejttem, hogy Mérayt erre az önkényes és téves tanra csupán az vezette, hogy a magyar tudományos nyelv a *Stoffwechsel*-t anyagcsere néven nevezi. De

anyagcsere alatta fiziológia egészen mást ért, mint Méray: egyszerűen az élő lények anyaga egy

*) Carl H. v. Méray, *Der kommende Tag*, S. 199 u. f. — A ritkítások tölem vannak.

részének folytonos távozását és pótlását, cserét a külvilággal, nem sejtközi cserét.

Amíg erre az állítólag sejtközi anyagcserére bizonyítékot nem adtok, avval a tudomány előtt — amennyire a dologról tájékozva vagyok — szintén ismeretlen anyagcserével, amely állítólag egy sejt molekulái közt és egy molekulán belül történik (?? !!),*) és amely Méray előadásában hozzá még rettenetesen zavaros, bővebben nem érdemes foglalkozni.

De ha az emberi forgalommal analóg alsóbb anyagcsere-rendszerek csak koholmányok, akkor összeomlik Méray egész általános elmélete az anyagcsere-rendszerekről.

Mindé kritikai észrevételekben belenyugodtam abba, hogy anyagcsere alatt azt értjük, hogy két sejt mindegyikétől anyag átmegy a másikhoz, ahogy Méray az anyagcserét érti. Megjegyzem azonban, hogy az emberi (akár anyag-, akár anyag és működés közötti, akár két működés közötti) cserére nézve az a jellemző, hogy az ember nem épen azért adja oda, amije van, mert más jobban vonzódik hozzá, mert más jobban használhatja, mint ő; nem is épen azért, mert ő nem használhatná, mert nem volna képes lekötni, mert az fölösleges volna rá nézve abban az esetben, ha még mástól kap valamit; hanem azért adja oda, mert bár a legtöbb esetben maga is használhatná, a másik a magáét, amelyre nézve ő róla ugyanez áll, csak másért adja oda, elragadni pedig tőle nem lehet. A cserének ez a jellemvonása határozó azokra az intézményekre nézve, amelyeknek keletkezésére visz. Ebből származik annak a szüksége, hogy a jog a szerződések kötelező erejét kimondja, ebből származnak a gazdasági érdekellentétek. A cserének tehát nem analogónja a kémiai vonzódás, a „különbségek kiegyenlítése”, amelyet Méray vele analógiába hoz, sőt a kémiai cserebomlás sem, semmi ilyen egyszerűbb folyamat. Nem analogónja az az egyszerű matematikai összefüggés sem, hogy egy sejt csak úgy adhat állandóan anyagot egy másiknak, ha anyaga mindig helyre pótoltatik, amit Méray szintén a csere analogónjául hoz fel. Mert az ember, ha teheti, azért is zsarol valamit cserébe, ami a legnagyobb bőségben áll rendelkezésére. Egyszerűen nem ismerünk ma az emberi cserével analóg folyamatot a sejtek közt. Én nem tartom lehetetlennek, sőt valószínűnek tartom, hogy ilyen folyamat (de nem kizárólag mint anyagcsere, hanem mint

* U. o. S. 60., 67.

működés cseréje is) van, sőt hogy az a részek hasznos összeműködésére nézve az alapszkéma, de ha van, akkor az ugyanaz a magasrendű, képzeteket föltevő *sui generis* pszihofiziológiai folyamat, amelyet az emberek között ismerünk, vagy legalább *quasi-olyan*, „engrammá”-kat föltevő.

Am ha ilyen valóságos egyezéseket igazán idővel fel is ismernénk, ha igaznak bizonyulna az is, ami tetszetős és szellemes gondolat, hogy a protoplazmának ugyanolyan szerepe van a sejt életében, mint az anyagi fölszerelésnek és a munkaeszközöknek az ember életében, és hogy a protoplazmában mutatkozó sajátos formájú testecskék megfelelnek a baltának, a hajónak stb.: mindez előbbre vinne a fiziológiában, a sejtek életét ennek folytán jobban érteném meg, de az semmivel sem visz előbbre a szociológiában, aminthogy az ily analógiák kezdve a Milne-Edwards-étől a szervezet munkamegosztásáról egész a pszihofiziológiai analógiáig az eszméleti és idegrendszerbeli folyamatok közt (asszociáció stb.) mindig hasznára voltak a fiziológiának, de nem a szociológiának és pszichológiának. És az nem indíthat engem arra, hogy eldobjam az óriási jelentőségű szubjektív ismeretforrásokat, amelyeknél fogva a társadalom életének meghatározásában sokkal előbbre vagyunk, mint a sejtek életének a meghatározásában, és amelyeknél fogva az emberek eddig hatalmas államokat, egyházakat, részvénytársaságokat stb. tudtak szervezni és hasznos forradalmakat és átalakításokat tudtak létrehozni, míg az élő lényeket és azok átalakítását sokkal kevésbé képesek racionálisan előidézni. A dolgokat nem úgy szokták megvilágosítani, hogy kicsinyítő üveg alá teszik, és ha a gépek csavarai és súlyai, és ha a gőzzé váló víz és ha az elektronok és ionok éreznének, és érzéseiket velünk közölni tudnák, sok hasznosat mondhatnának nekünk a mechanikáról, a hőről, az elektromosságról és az anyag szerkezetéről.

Hogy világossá tegyem előtted, hogy milyen reálisak a Méray-féle egyszerű vegyi vonzódáson alapuló anyagcsere-rendszerek, két dolgot kuriózumkép még figyelmedbe ajánlok.

Az egyik a következő. Hogyan alakul Méray szerint a sejtekből egy többsejtű lény? Egyszerűen a következőkép.

„Solange sie [a sejtek] gleich sind, entsteht unter ihnen keine chemische Anziehung . . . Sobald Verschiedenheiten entstanden sind, ist sofort eine chemische Anziehung vorhanden.

Die Differenzen wollen sich ausgleichen; unter ihnen kommt ein Stoffwechsel zustande. [Már megint!] . . . [Később] wird die chemische Anziehung dauernd, die Verbindung der

Zellen wird zu einer ständigen Organisation, es entstehen die einfachsten physiologischen tierischen Körper". [Miért nem a növényiek is?]

Ilyen egyszerű még sem lesz talán a dolog. A sejt egy igen bonyolult lény, és két sejt közötti vegyi vonzódásról beszélni sem helyesebb, mint két kutya közötti vegyi vonzódást konstatálni, és a többsejtű lényt nem csupán kémiai vonzódás tartja össze.

A másik még jobb, Méray szerint a molekulák növekszenek, csak úgy mint az élő lények.

„[Es] tritt im ganzen Molekül eine Übersättigung an Oxygen auf . . . So ist jetzt die Möglichkeit vorhanden, dass Atome dem Molekül zugezogen, eine gleiche Beschaffenheit aufzubauen beginnen, wie es der synthetische Bau des Moleküls zulässt . . . Hieraus folgt ein entsprechend regerer Zuzug von äusseren Stoffen, die in die Synthese des Moleküls passen. Dies ist das Prinzip der Ernährung und des körperlichen Wachstums”.*

Sőt Méray szerint a molekula szaporodik, oszlik:

„Im [!] Molekül beginnt jetzt ein Aufbau zu entstehen. Und zwar von gleicher synthetischer Beschaffenheit, wie es das Molekül selbst ist. Denn Gruppen für Gruppen, Ketten für Ketten, Glieder für Glieder von der gleichen Art stellen sich her, bis schliesslich eine neugebildete Synthese vollständig da ist. Also entstand im Molekül ein neues volles Molekül. [Segítség!] Jedes einzelne Molekül hat seinen eigenen, der Synthese entsprechenden Bau. Aus einem Molekül werden zwei [!!!]: — das Prinzip der physiologischen Vermehrung”.

Minthogy az általánosan elfogadott világtudomány szerint a molekula egy súly szerint szigorúan meghatározott anyagmennyiség; minthogy egy molekula ép úgy nem növekedhet és oszolhat két molekulává, ahogy egy kilogramm nem gyarapodhat anyagban és nem oszolhat két kilogrammá: erre az előadásra veled együtt mondom: ezt „egy magyar író ismerte fel”. De nem osztom a nemzeti büszkeséget, amelyet efölött érzesz. Sőt nem „fojthatom el a melankolikus hangulatot” afölött, hogy egy másik magyar író, elfogadván Méray tanát „a természet zárt anyagcsere-rendszereiről, amelyek a társadalomban egy új szintézissel gazdagodtak”, elfogadja azt a tant is, hogy a molekula egy élő anyagcsere-rendszer. Csak az a remény vigasztal, hogy talán nem maradsz örökké e nézetben, és még visszatérsz, kedves barátom, közénk, az „u. n. tudomány” képviselői közé, akik

*) U. o. S. 58,

kisebb véleménnyel vagyunk a molekuláról és nagyobb az eddigi szociológiáról.

E reményben és a régi tisztelettel vagyok régi híved

Pikler Gyula,

Utóirat. Értesítettem Le Dantec-et, hogy a magyar szociológusok körében az ő tanaival támogatják azt a nézetet, hogy a pszichoszociológia tudománytalan. Kérdést intéztem hozzá: vallja-e ő ezt a nézetet, és engedelmet kértem rá, hogy válaszát közzétegyem. Bevallom, hogy szükségesnek tartottam azt is megírni neki, hogy én nem hiszem, hogy ő a pszichoszociológiát tudománytalanak tartja azon az alapon, hogy az eszméleti tények epifenomenonok. Le Dantec szíves volt válaszolni, de mikor a válasz megérkezett, főntebbi soraim már szedés alatt voltak, és azért itt utólag közlöm e választ veled és olvasóinkkal.

„Paris. Sorbonne.

Természettudományi kar.

Szerves lények fejlődése.

Rue d'UIm, 3. Laboratorium.

Igen tisztelt kartárs úr,

Le déterminisme biologique című könyvemben valószínűleg rosszul fejeztem ki magamat*) az eszmélet epifenomenoni természetét illetőleg, mert senki sem értette meg gondolatomat. Világosabb igyekeztem lenni a *Revue philosophique* 1906-iki évfolyamának egy cikkében; amelynek címe: *A monizmus elleni ellenvetések*. Ez a cikk le van nyomtatva *l'Athéisme* című könyvben is (Flammarion 1906). Azt hiszem, hogy Ön, ha ezen új kidolgozás elolvasásával megtisztel, semmi kétséget sem fog táplálni a kérdésre vonatkozólag, amelyet hozzám intéz. Nem bírok világosabb formulát találni; remélem, ez ki fogja elégiteni. Fogadja stb.

Félix Le Dantec.”

Idézem már most Le Dantec cikkéből az ide vonatkozó helyeket: **)

„Vignon ***) első szakaszának ez a címe: A pszichikus tények teljesen inaktívak.

Miután látom, hogy annyi jeles ember megtámadja az eszmélet epifenomenoni természetének tanát, anélkül, hogy megértette volna, szomorúan mondom magamnak, hogy e tant a hívei rosszul formulázták meg — *quorum pars magna fui!* Remélem, hogy a jelen cikkben ezt az oly hevesen megtámadott elméletet jobban magyaráztam meg. Kérem magamtól: hogyan lehetett egy Huxley-t (aki ha nem is megalkotója, de egyik

*) A ritkítások és vastagítások egy-kettő kivételével az utóiratban végig tőlem valók. P. Gy.

**) *R. phil* p. 275. seq.

***) Le Dantec egy bírálója.

P. Gy.

védője volt e rendszernek) ilyen nyilvánvalóan gyerekes nézetekkel vádolni. Még egyszer ismétlem: a pszihikus tények tények csak úgy, mint a többiek, és kísérik őket a megmérhető dolgokban való változások; az, hogy pszihikusak, nem ok arra, hogy inaktívak legyenek, és az, hogy pszihikusak, még nem ok arra, hogy aktívak legyenek, azonban valóban ugyanoly mértékben aktívak, mint a többi tények és ugyanannak a törvényszerűségnek (*déterminisme*) vannak alávetve; lehetséges lesz azokat objektív módon tanulmányozni, ha egyszer az ehhez szükséges fölfedezések meglesznek . . .

„A monisták nem állítják, hogy az emberi mentalitásokat*) könnyebb az agyvelő mozgásainak tekintetbe vétele, mint az eszmélet megfigyelése útján elemezni; sőt az ellenkezőről vannak meggyőződve, és egyikük sem találta érdekesebbet Anatole France *Le lys rouge* című regényének a frenografa **) való átírásában. De meg vannak győződve arról is, hogy azoknak az agyvelőbeli jelenségeknek, amelyek egy ember pszihikus tényeinek megfelelnek, az objektív tanulmányozása nem lehetetlen; azt tartják, hogy a pszihológusok — a maguk saját nyelvén és más módszerrel — ugyanolyan rendű jelenségeket tanulmányoznak, mint a fiziológusok; más szóval: a megmérhető változások, amelyek az ember testében történnek, két osztályba oszlanak: az egyik olyan, amelyet könnyebb a fiziológia, a másik olyan, amelyet könnyebb a pszichológia módszereivel tanulmányozni.”

Az ezután következő bekezdésekben Le Dantec megengedi, hogy a pszichológia hasznára van az idegfiziológiának; majd Vignon vádjával szemben, hogy „exorcizálja a céltudatos cselekvést”, tagadja ezt, és erre nézve egy „új formulát” ad, mely szerint a pszichológia a céltudatos cselekvésben „ugyanazokat a tényeket” ismeri fel, mint a fiziológia e cselekvés objektív megfigyelésével, és amely szerint az első felismerés „egyenértékű az utóbbival”. Csak azt az egy hátrányát említi, hogy könnyen visz az akaratszabadság tévedésére.

Egy másik helyen ***) Le Dantec egy másik bírálóját, Hannequin-t idézi, aki a következőt mondja:

„Az az állítás, hogy az ütések fájó volta jelentőség nélküli a kutya megijedésében vagy futásában, hogy az anya szeretete kicsinyei iránt nem az igazi ok, mely őt arra készíti, hogy a legnagyobb veszélyekkel szembeszálljon, egyszerű képtelenség.”

*) Ez alatt Le Dantec a magasabbrendű értelmi megnyilatkozásokat érti, közöttük a belátásos (céltudatos) cselekvést is. P. Gy.

**) Föltevészerű készülék, mely az agyvelő folyamatait leírnia P. Gy.

***) *Loc. cit.* p. 260.

Erre Le Dantec így felel:

„Egészen Hannequin véleményén vagyok ez utolsó állítás tekintetében, és biztos vagyok benne, hogy minden monista úgy gondolkozik, mint ő.”

Azután Le Dantec tiltakozik tanának olyan értelmezése ellen, hogy „bármi legyen az eszméleti állapot, a mozgási eredmény előre, mehanikusan, matematikusan meg van határozva”. Mert hiszen az elméleti állapot mindig törvényszerű párhuzamban van az anyagi állapottal, annak csak egy más megnyilatkozási módja, egy más nyelvre való fordítása. Igaz, hogy ő a *Déterminisme biologique*-ban azt mondta: „Minden, ami a világon történik, ugyanígy történnék, ha az atomoknak meg lennének a mai tulajdonságaik, kivéve az eszméletet”, de „ez a formula tökéletlen, mert egy világot tesz fel, ahol a dolgok másfélék lennének, mint a milyenek” és „ennek a formulának nincs értéke, mert egy föltevésre hivatkozik, amely ellentétes a dolgok fennálló rendjével”. *) Kétségtelenül „hibásan adta elő az eszmélet epifenomenoni természetéről való elméletét — amelyet különben nem ő talált fel, hanem Maudsley (és elfogadott Huxley) — mert a kritikusok, akik megtámadták, nem értették meg, sőt egy oly jeles filozófus sem értette meg, mint barátja Hannequin, akit sirat.” **) Most tanát a következő precíz meghatározásban foglalja össze, amelyben meggyőződése szerint a monizmus megtámadhatlan: „Semmi, amit ember megismerhet, nem történik, anélkül, hogy valami változnék, ami mérhető”***) tehát csak a semmi megmérhetővel összefüggésben nem hitt okokat utasítja el elméletével.

Én, őszintén szólva, meg vagyok róla győződve, hogy Le Dantec *Le déterminisme biologique* c. könyvének félreértésében, amelyben te is osztozol, nagyobb a hibája olvasóinak, mint neki. De hibás ő is. Azért nagyon ajánlom, hagyd ki e munkát a *Szociológiai Könyvtár* szerkesztésed alatt álló sorozatából, a hová te és Jászi Oszkár társszerkesztő azért vettétek fel, hogy avval a pszichoszociológia tudománytalanságának, az objektív szociológia egyedüli helyességének tanát támogassátok. Hiszen az ellen, hogy tanából ily következtetést vonjanak le és tanának ama munkában való formulázása ellen (amelyet a *Szociológiai Könyvtár* prospektusába fölvetetek), most már Le Dantec maga tiltakozik.

Pikler Gyula.

*) *Loc. cit.* 276.

**) *Ibid* 260., 161.

***) *Ibid*- 282.